

Türk Dünyası

Sayı #438 Fiyat £50.00

Tarih

Kültür Dergisi

Temmuz 2023

Cilt: 74

Aylık Süreli Yayın

İssn: 1305-9769

Modem: 112483

9 771305 976901

Tarih Sosyolojisi Bağlamında Tataristan Damgaları

Türklerin geleneksel kültürünün en önemli temsilcilerinden biri olan damgalar, Orenburg'daki Tatar köylerinden Kırım'a, Balkanlar'dan Romanya'ya, Ukrayna'dan Doğu Türkistan'a, Türk Cumhuriyetleri ve Rusya'nın özerk Türk bölgelerinde kullanılmaya devam ediyor.

Prof. Dr. Mustafa Aksoy

12 Temmuz Beyannamesi Türk siyasetinin geleceğini etkileyen bir bildirgedir. Siyasette uzlaşma dilinin ne derece önemli olduğu tarihi süreçte bu beyanname ile gözler önüne serilmiştir. Türkiye'de çok partili hayatın kalıcı olacağını göstergesidir. Muhalefet kavramının demokrasinin en temel değerleri olduğunun nişanesidir. Bu beyanname ile muhalefet kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Bu olaydan sonra bir daha muhalefetin kalıcı olup olmadığı tartışmaları son bulmuştur.

Doç. Dr. Işıl Tuna Pınar*

Demokrat Parti'nin Doğuş Sancısı

Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreci hiç kuşkusuz kısa sürede ve sancısız olmadı. 1925 ve 1930 yıllarında başarısızlıkla sonuçlanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerinden sonra, II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle 1945 yılına kadar ülkede tek partili yönetim tüm ağırlığıyla varlığını hissettirdi. Özellikle savaş sürecinde hükümetin aldığı ekonomik tedbirlerin olumsuz sonuçları halk üzerinde negatif etki yarattı. Türkiye'nin savaşa girmemesi siyaseten önemli ve büyük bir başarıdır. Fakat aynı başarı ekonomi politikalarında gösterilemeyince vurgun, kara borsa, kıtlık gibi durumlar halkın iktidara bakışını değiştirmeye başlamıştır.

Savaş sonrasında tek partili otoriter yönetimler yıkılıp yerine demokrasi, özgürlük gibi kavramların Avrupa'da yükselişe geçmesi ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün muhalif partilere ihtiyacımızın olduğunu belirtmesi Türkiye'de parti içindeki muhalefeti cesaretlendirdi. Meclis'te bütçe görüşmeleri ve Çift-çiyi Topraklandırma Kanun tasarısı sırasında Cumhuriyet Halk Partili bazı milletvekillerinin hükümete yönelik eleştirileri kısa sürede örgütlü muhalefetin doğuşunu sağladı. Nihai olarak 7 Haziran 1945 tari-

hinde Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan imzalı "Dörtlü Takrir" Türkiye'nin çok partili hayata geçiş adımını başlatmıştır. Celal Bayar'ın "Başvekilim Adnan Menderes" isimli kitabında yer verdiğine göre takrir CHP içinde "fırtınalar ko-parmıştı". Dörtlü Takrire imza atan milletvekilleri yeni bir parti kurmak istiyorlar mıydı? Bu konuda iki farklı düşünce bulunsa da, Takrir sahiplerinden Celal Bayar gazeteci Abdi İpekçi ile gerçekleştirdiği bir röportajda kendisinin yeni bir parti kurma düşüncesi olmadığını söylemiştir.

Peki Dörtlü Takrir ile milletvekillerinin istekleri nelerdi? CHP içerisinde anti demokratik olarak gördükleri uygulamaların kalkması ve değişen dünya düzenine partinin uyum sağlamasını istiyorlardı. 12 Haziran'da takririn CHP Meclis Grubu'nda reddedilmesinden sonra önerge sahipleri taleplerini kamuoyuna duyurmayı tercih ettiler. Bilhassa Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Vatan gazetesinde çıkan eleştirel yazıları partiden ihraçları beraberinde getirdi. İhraçlar sonrası yeni bir partinin kurulma sürecine girildi ve Türkiye 7 Ocak 1946 tarihinde aynı kadro tarafından kurulan Demokrat Parti ile kesin olarak çok partili hayata geçiş yaptı.

Kamunlarda değışiklik yapılması-
nı isteyenlerin usulına dairine de-
di ki teklifleri hayataermalı mümkün
olduğu gibi Parti tüzüğünde de-
ğişiklik yapılması da kurellaya
istenden bulunduğ cihette buna
tın grupla görüşmesine ve bir ko-
misyona havalelerine lüzum olma-
dığından önerenin, imza sabipli-
rinden maada, mevcudun vs. birli-
ğine reddine karar verilmiş ve
al 22 de oturuma son verilmiştir.

sını talep eden ve özellikle yeni demokratik bir seçim kanununun yürürlüğe girmesi gerektiğini söyleyen "Hürriyet Misakı" kabul edildi. Muhalefet hükümetin bu taleplere olumlu cevap vermemesi halinde topluca Meclis'ten çekileceklerini ifade ediliyordu, yani "sine-i millete döneceklerini" söylüyorlardı.

12 Temmuz Beyannamesi ve Türk Siyasetine Etkileri

İktidar ile muhalefet arasındaki çıkmazın çözümü için ilk uzlaşma girişimi eski Meclis başkanlarından Halil Menteşe'den geldi. Menteşe, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı açık mektup-ta iki partiyi yakınlaştırmaya çalıştı. Menteşe mektubunda İnönü'nün çok kapsamlı kararlar alabilecek biri olduğunu ifade ediyordu. Diğer girişim 10 Mayıs 1947 tarihinde CHP'li ve DP'li milletvekillerinin Londra ziyareti esnasında Nihat Erim ile Fuat Köprülü arasındaki görüşmedir. Milletvekilleri iki parti arasındaki dostluğun nasıl gelişebileceği üzerine fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Üçüncü temas ise Vehbi Koç ve Üzeyir Avunduk gibi Türk iş adamlarının çabalarıdır.

7-8 Mayıs 1947 tarihinde Celal Bayar-Recep Peker arasında geçen toplantı yukarıda bahsettiğimiz teşebbüslerin bir sonucudur. Görüşmede Bayar'ın hassasiyetle durduğu konu "muhalefete yönelik baskı" ve "seçimlerdeki suiistimaller" idi. Peker'in seçimlerde usulsüzlük yapılmadığını söyleyerek DP'lilere baskı yapılmamasına yönelik bir beyannamenin yayınlanmasının da doğru olmadığını söylemesi üzerine toplantı akim kaldı. Ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, DP lideri Celal Bayar'ı 7 Haziran'da Çankaya Köşkü'ne çağırır. Bayar, burada da partisinin bürokrasinin baskısı altında olduğundan şikâyet eder. İnönü Bayar'ı 11 Haziran'da tekrar köşke çağırır. 17 Haziran'da ise ikili üçüncü kez bir araya gelir. Burada da ana konu yine muhalefete yönelik baskı iddiaları olur. Süreçte Recep Peker de iki kez köşke çağırılarak ikili ilişkilerde iktidara düşen görevi hakkıyla yerine getireceğine dair cumhurbaşkanına söz verir.

10 Temmuz'a kadar bir dizi görüşme gerçekleşti. Peker süreçte görüşmeleri devam ettirmeme tarafta-

rı olduğunu bildirdi. Görüşmelerin ilk kısımlarında her iki parti liderleri karşılıklı birbirlerini suçladılar. 26 Haziran'daki görüşmede İnönü görüşmelerle ilgili olarak bildiri yayınlanmasını talep etmiştir. Beyanname 11 Temmuz'da radyodan okunmuş, 12 Temmuz'da dönemin gazetelerinde yayınlanmıştır.

Sonraları "12 Temmuz Beyannamesi" olarak adlandırılan bildiride öncelikle İsmet İnönü'nün iki parti lideriyle yaptığı görüşmeler ve ikiliyi uzlaştırma çabaları yer almıştır. Ardından daha önce çok partili hayata geçemeyişimize değinerek iki parti arasında "güven tesisinin" sağlanacağı, muhalefetin "kanunlar çerçevesinde hareket edeceği", iktidarın "muhalefetin varlığına ve çalışmalarına saygı göstereceği"nin önemle altı çizilmiştir. Tüm bunların yanında İnönü'nün "partiler üstü konumda" olduğu vurgulanarak her "iki partiye de eşit davranacağı" yer almıştır. İnönü beynamede "...benim bu dilediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı olursa olsun, hakikat payı da vardır" diyerek iktidarın muhalefete karşı olan tavrının farkında olduğunu belirtmiştir. Devamında "...ihtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazım" diyerek eşitlik vurgusunu açıkça yapmıştır. İnönü son olarak

Başbakan
Recep Peker

iktidar ve muhalefet liderlerinin "samimi yardımlarını" beklediğini belirterek iki tarafında yapıcı olması gerektiğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanının bu sağduyulu tavrı Türk siyasal hayatında demokratik düzen ve çok partili hayatın ülkemizde tesisi için oldukça önem taşımıştır. Zaten İsmet İnönü'nün kritik dönemdeki tutumu sonrasında halkın kendisine olan desteğini arttırmada etkisi yadsınamaz.

Beyanname sonrasında her iki parti iç yapısında değişimler meydana geldi. Başbakan Peker'in 26 Ağustos 1947'de yapılan CHP Grup toplantısındaki güven oylamasında 35'e karşı 303 oyla güven oyu aldı. Bu olay tarihe "35'ler Olayı" olarak geçti. Peker güven oyu sonrasında hükümette bazı değişiklikler yaptı (İçişleri, Ticaret, Milli savunma ve Tarım Bakanlıklarında değişiklikler yapmıştır.) Akabinde Peker, CHP Divanı'nda parti genel başkan vekilliği